

Bescheiden, vrij, kritisch en vrolijk

afscheidscollege 13 juni 2018

Inleiding

'Bescheiden, vrij, kritisch en vrolijk': met deze woorden typeert Karl Barth (1886-1968) de theologische wetenschap in zijn prachtige *Inleiding tot de evangelische theologie* uit 1962.¹ Ik wil me erbij aansluiten nu ik vanmiddag iets zal zeggen over het eigene van de Nederlands Gereformeerde Predikantenopleiding. Dit afscheidscollege krijgt daarmee meteen een eenvoudige en duidelijke structuur: ik begin met enkele opmerkingen over de bescheidenheid die ons past; daarna ga ik achtereenvolgens in op de vrijheid die wij ervaren, op de kritische houding waarin we onze weg zijn gegaan, en tenslotte op de vrolijkheid die ons gegeven is. Ik zal mij bij dit alles niet wagen aan een analyse van het betoog van Barth, maar ook niet verzwijgen op welke punten hij dingen zegt die ons uit het hart gegrepen zijn.

Bescheiden

De NGP past bescheidenheid. Niet, dat we gering van onszelf denken. We hoeven onszelf niet kleiner te maken dan we zijn. Met hard werken, niet in de laatste plaats ook van de zijde van het bestuur, is er sinds 2006 een opleiding gerealiseerd die er zijn mag, en die van de kant van de studenten ook opvallend veel waardering heeft geogst. Dat stemt tot dankbaarheid en voldoening. Maar laten we ook niet naast onze schenen gaan lopen. We zijn een klein instituut, en bovendien nog een aanleuninstituut ook: we verzorgen niet meer dan 20% van de totale theologische opleiding van predikanten. Met docenten die tezamen een aanstelling van nog geen 2 fte hebben, zijn de middelen van de NGP ook bescheiden te noemen.

Maar belangrijker nog is dat we *inhoudelijk* bescheiden zijn. In lijn met onze Nederlands Gereformeerde traditie zijn we er van doordrongen dat de theologie als zodanig bescheiden heeft te zijn en zich niets moet verbeelden. Alleen al op dit punt is er veel herkenning bij het betoog van Barth. Als geen ander hamert hij erop dat de theologie niet over God kan beschikken. Nooit kunnen wij de hand op Hem leggen en denken dat wij wel ongeveer weten wat en wie Hij is. Theologische arbeid is dienst, zegt Barth: dienst aan het Woord, het spreken van God.²

Deze lijn volgend heeft de NGP de verkondiging tot centrum van de opleiding gemaakt. De preekcolleges en preekbesprekingen vormen het hart; alle andere vakken liggen daar als een krans omheen. Op die manier wil voorkomen worden dat de theologie zich losmaakt uit haar rol van dienstbaarheid aan het Woord. Als

¹ Karl Barth, *Einführung in die Evangelische Theologie* (Zürich: EVZ-Verlag 1962), 11-16, 159.

² Karl Barth, *Theologie*, 144.

leidraad hierbij kan een uitspraak gelden van professor Benne Holwerda (1909-1952): 'De Schrift kun je eigenlijk alleen maar preken.'³

Dit accent op de dienstbaarheid van de theologie is natuurlijk niet uniek voor de NGP. Veelzeggend is de leus van de Theologische Universiteit van Apeldoorn: 'Denken om te dienen.' Maar onmiskenbaar staat de NGP in een traditie die bij uitstek allergisch is voor een theologie die een te grote broek aantrekt. Er is een grens aan het menselijk weten en verklaren, en het siert de theologische wetenschap om op tijd voor die grens halt te houden. Doet zij dat niet, dan loopt zij gevaar eerder verwarring te zaaien dan verheldering te brengen. In onze traditie heeft men scherp gezien hoe het Woord van God, dat ons concreet en direct aanspreekt, door theologische constructies met een 'welhaast docetische waas' omgeven kan worden – ik citeer mijn voorganger drs. Henk Smit (1930-2001)⁴ De formulering heeft verrassend genoeg iets weg van die van de filosoof Ludwig Wittgenstein (1889-1951), die kritisch spreekt van de filosofische 'mist', die kan maken dat wij niet meer kunnen zien wat bij ons verwondering wil wekken.⁵ Wittgenstein zag het als zijn levenstaak die mist te verdrijven, de filosofie te genezen, en de cultuur terug te brengen bij een verwondering die weet dat aan het menselijk verklaren een einde is. De NGP heeft niet zulke verregaande ambities als de geniale Wittgenstein. Maar we leggen ons er wel op toe om de verbinding tussen de academische theologie en het praktische geloof zo transparant mogelijk te maken. Om die reden werkt de NGP ook alleen met theologische docenten die tegelijk predikant zijn. Op die manier geven we gestalte aan onze overtuiging, dat theologie is op te vatten als wijsheid.⁶

Vrij

In haar bescheidenheid, zo zegt Barth, stelt de theologie zich ook *vrij* op. Ze voelt zich niet gedwongen of verplicht om zó over God te spreken dat ze aan de eisen van de wetenschap of van de samenleving voldoet. Of het evangelie past in een modern wetenschappelijk benadering van de werkelijkheid, en of het beantwoordt aan de maatstaven van wat maatschappelijk relevant is – het zal de theologie een zorg zijn. Zij voelt zich vrij om te zeggen wat Gó d wil dat ze zegt. Ze laat het er in vol vertrouwen op aankomen dat God op zijn eigen voorwaarden onze wereld binnenkomt.⁷

Op vergelijkbare wijze wil de NGP ruim baan maken voor Gods Woord. In lijn met onze kerkelijke traditie willen we ons niet laten opsluiten in buitenbijbelse kaders, ook niet in *kerkelijke* kaders zoals dogma's en belijdenisgeschriften. Binnen de NGK is

³ Aangehaald door H. de Jong, 'Hermeneutiek', in: J. Bouma, J. Dekker, A.M. van Leeuwen en K. Muller (red.), *Begeleidend Schrijven. 25 jaar Theologische Studiebegeleiding* (Amsterdam: Buijten en Schipperheijn 1994), 19.

⁴ H. Smit, 'Reformatrische opleving. De reformatrische opleving binnen de gereformeerde kerken in de dertiger jaren van de twintigste eeuw', in: J. Bouma e.a. (red.) *Begeleidend Schrijven*, 123.

⁵ Fergus Kerr, *Theology after Wittgenstein* (Lonsdon: SPCK 1997²), 203-206.

⁶ Zie mijn verhandeling *Theologie als wijsheid*, <http://ngk.nl/wp16/wp-content/uploads/2015/02/Dussen-Toespraak-10jaar-NGP-20151127-versie-20160606.pdf>

⁷ Karl Barth, *Theologie*, 12,13.

altijd hoog opgegeven van de *vrijheid van exegeese*. Dat is iets anders dan de vrijheid van de eigenwijsheid. We hebben groot respect voor de traditie, en willen tien keer nadenken voor we daarvan afwijken. Maar boven alles gaat voor ons het geduldig zoeken naar de betekenis van het Schriftwoord voor de kerk en de mens van vandaag. En als dat zoeken ertoe zou leiden dat we tot andere uitkomsten komen dan de traditie en de belijdenis, dan willen we daarvoor openstaan.

Kritisch

De theologische wetenschap zal – aldus Barth – ook *kritisch* moeten zijn. De God van wie wij spreken is immers kritisch. Hij is niet volgzaam, maar gaat zijn eigen, soevereine gang door de geschiedenis. Hij kiest paden die wij niet zouden bedenken; Hij sluit deuren waarvan wij vinden dat ze geopend moeten blijven; Hij slaat wegen in waar wij vreselijk aan moeten wennen. Met klem waarschuwt Barth daarom tegen de *verstarring* van de theologie.⁸ Ook op dit punt ervaart de NGP verwantschap met Barth. Het verzet tegen de verstarring van het denken en de fixatie van theologische keuzes ligt in zekere zin ten grondslag aan de Nederlands Gereformeerde kerken. Wij zouden aan onszelf ontrouw worden, als wij niet voortdurend ook aan zelfkritiek zouden doen. Vergunt u mij om hierbij wat langer stil te staan dan bij de bescheidenheid en bij de vrijheid waarin de NGP haar weg wil gaan. Ik wil eerst iets naar voren brengen over de wijze waarop de NGP enerzijds aansluit bij en anderzijds verder gaat dan de vernieuwingsbeweging van de jaren dertig van de twintigste eeuw. Vervolgens wil ik aan de orde stellen hoe Apeldoorn zich verhoudt tot de ons omringende cultuur, en hoe wij daar enerzijds enige afstand toe hebben ervaren, en er anderzijds impulsen door ontvangen hebben om eigen eenzijdigheden te corrigeren.

- a. Mensen als Klaas Schilder en Antheunis Janse kwamen in opstand tegen de verstarring waarin de Gereformeerde Kerken tussen de twee wereldoorlogen terecht waren gekomen. Er ging een zo verfrissende wind waaien, dat men gesproken heeft over de 'reformatorische opleving van de jaren dertig'.⁹ In een knap opstel heeft Henk Smit deze beweging getypeerd met de woorden 'direct' en 'concreet'.¹⁰ Zonder ook maar enigszins recht te doen aan zijn analyse, volsta ik nu met het aanduiden van de praktische consequenties die Smit noemt. *Direct*: God spreekt direct tot ons, ook in de prediking, en zo moeten dogmatische uitweidingen in de preek vermeden worden. *Concreet*: God spreekt tot ons in onze concrete levenssituatie, en zo moet de prediker voor abstracte algemeenheden op zijn hoede zijn. De actualiteit hiervan behoeft geen toelichting. Het komt werkelijk niet uit nostalgie voort, dat er nog altijd belangstelling bestaat voor die erfenis van de jaren dertig. Er zijn toen dingen ontdekt die ook heilzaam zijn voor de kerk vandaag. De theologie-

⁸ Karl Barth, *Theologie*, 13,14.

⁹ Zie voor een pakkende typering van deze vernieuwingsbeweging ook Jan Veenhof, '1944 – De Vrijmaking', in: Jan Veenhof, *Vrij Gereformeerd* (Kampen: Uitgeverij Kok 2005), 128-130.

¹⁰ H. Smit, 'Reformatorische opleving', 121, 126

beoefening in de NGK is, naar ik vermoed, diepgaander beïnvloed door deze vernieuwingsbeweging dan vaak beseft wordt.

Nu is Smit in zijn enthousiasme voor deze beweging niet kritiekloos. Hij duidt aan hoe opnieuw verstarring zou kunnen intreden, wanneer wij in onze dankbaarheid voor dit reformatorisch elan zouden blijven steken. Op een vijftal punten toont hij zich voorzichtig kritisch en geeft hij vriendelijke waarschuwingen.¹¹ Zo is het ook kenmerkend voor de NGP, dat zij nog altijd geïnspireerd wordt door de reformatorische ervaring van de jaren dertig, maar dat zij tegelijk nieuwe stappen heeft gezet. Ik noem er vier.

1. Allereerst de grote aandacht die tegenwoordig gegeven wordt aan de hermeneutiek, of beter gezegd aan de hermeneutische kleuring van de theologie. Zonder die aandacht zouden onze kerken niet zijn overgaan tot openstelling van de ambten voor vrouwen, en tot een milde benadering van christenen die leven in een homoseksuele relatie.
2. In de tweede plaats noem ik de verdiscontering van de felle secularisatie in Nederland. Die heeft niet alleen de geloofsbeleving, maar ook het kerkelijk landschap in Nederland ingrijpend veranderd. Dat vraagt om nieuwe doordinking van de geloofsinhoud en van missionaire vragen. Daarvoor heeft de NGP nadrukkelijk aandacht.
3. In de derde plaats legt de NGP in zoverre een ander accent dan in de jaren dertig van de vorige eeuw gebruikelijk was, dat zij in haar onderwijs de beweging van de charismatische vernieuwing betreft. Dat is ook wel logisch, gezien het feit dat de beweging *New Wine* velen binnen de Nederlands Gereformeerde kerken aanspreekt. *New Wine* wordt door de NGP niet omarmd – daarvoor leven er binnen het team van docenten teveel vragen betreffende onder andere het schriftgebruik. Tegelijk merken wij dat docenten en studenten in het warme spirituele klimaat van *New Wine* zoveel zegen ervaren, dat we ook in dit opzicht op onze hoede willen zijn voor een verstarde koesteren van oude posities.
4. In de vierde en laatste plaats noem ik de sterk toegenomen aandacht voor de 'praktische theologie', waarbij het belang gezien wordt van het verwerken van ervarings-gegevens en van de resultaten van psychologie en sociologie. In samenhang daarmee is de NGP steeds meer waarde gaan hechten aan persoonlijke vorming, aan het ontwikkelen van didactische vaardigheden, en aan de vakmatige kant van de pastorale gespreksvoering, enzovoorts. Meer dan vroeger beseffen we dat het predikantschap niet alleen een *ambt* is waartoe men geroepen wordt, maar ook een *professie* die om vaardigheden en competenties vraagt die ontwikkeld moeten worden. In de jaren dertig zou het ondenkbaar zijn geweest dat de aanstaande predikant een ontwikkelings-assessment zou ondergaan. Voor onze opleiding is het een instrument gebleken dat zijn waarde ruimschoots bewezen heeft.

¹¹ H. Smit, 'Reformatorische ervaring', 131-134.

Er zou meer zijn te noemen, maar laat dit volstaan om aan te duiden hoe het enthousiasme voor de reformatorische opleving van de jaren dertig de NGP er niet van weerhouden heeft op haar beurt nieuwe wegen in te slaan.

- b. Dat de NGP zich niet wil fixeren op eens gemaakte keuzes en gedane ontdekkingen, wil ik in de tweede plaats duidelijk maken aan de hand van de aandacht die er binnen onze traditie was en is voor de *cultuur*. Juist daarover zijn er van meet af aan vragen gesteld aan Apeldoorn. Het punt werd al aangeroerd in de aanloop naar het 'Apeldoorn-advies' dat in 1971 gegeven werd.¹² Henk Smit, de secretaris van de commissie die dat voorbereidde, formuleert op de hem eigen wijze als volgt.

Voorzover er in onze kring bezwaren tegen Apeldoorn bestaan, liggen deze bezwaren stellig niet op leerstellig gebied. Ze zijn van andere aard. Een ietwat cynisch mens zei eens: Je hebt twee groepen van theologische scholen en faculteiten. De ene groep houdt boven alles het contact met de eigen tijd en haar eisen vast en offert daaraan de Bijbel op. De andere groep is voor alles Bijbelgetrouw en raakt het levende contact met de eigen tijd kwijt! In onze kring placht men de Chr. Gereformeerde broeders met hun School van het twééde te verdenken en daarvan treft men ook nú nog de sporen aan. Wat is nu de waarheid?¹³

In een gesprek met Apeldoorn stelde de commissie 'met de nodige schroom' de 'verdenking' aan de orde, en kwam tot geruststellende conclusies.

Wij kregen stellig de indruk, dat men te Apeldoorn oog heeft voor zowel de tijd, waarin de studenten leven en straks moeten gaan werken, als ook voor de studénten, aan wie de vragen en problemen van onze tijd niet voorbijgaan.¹⁴

Toch bleef in Nederlands Gereformeerde kring het gevoelen levend, dat 'Apeldoorn' minder voeling met de ons omringende cultuur heeft dan de NGK, en dat de eigen Christelijke Gereformeerde leefwereld soms leidde tot de ervaring van afstand. En inderdaad: er zijn wel NGP-studenten geweest die de sfeer in Apeldoorn verkenden en tot de conclusie kwamen: 'Dit is niet helemaal het klimaat waarin we ons thuis zullen voelen.' Henk de Jong (geb. 1932) heeft het verschil theologisch op formule gebracht door te verklaren: 'De Christelijke Gereformeerden hebben Kuyper

¹² In het voorjaar van 1971 gaf de Landelijke |Vergadering van de NGK aan theologische studenten het advies gaf om hun opleiding aan de Theologische Hogeschool van de CGK te Apeldoorn te volgen.

¹³ Citaat uit het in maart 1971 uitgebrachte rapport van de 'Commissie tot onderzoek naar de mogelijkheden voor de opleiding tot de dienst des Woords', onder voorzitterschap van ds G. Visee, blz. 3.

¹⁴ Blz. 4 van het in de vorige noot genoemde rapport.

gemist!’¹⁵ Let op dat woordje ‘gemist’. De Christelijke Gereformeerde kerken zelf hebben altijd voorop gesteld dat zij Kuyper terecht buiten de deur hebben gehouden. Dat had te maken met Kuypers leer van de veronderstelde wedergeboorte, maar ook met zijn kijk op de cultuur. De Jong vindt dat de CGK daardoor verlies hebben geleden, waarmee hij aansluit bij het hierboven aangeduide gevoel. Opmerkelijk genoeg is dat echter niet het enige. Dat ‘missen’ van Kuyper heeft voor hem ook iets positiefs. Ik citeer: ‘Ze hebben meer sjoege van de vreemdelingschap van de kerk in de wereld.’¹⁶ Dat lijkt me raak getypeerd, en terecht positief gewaardeerd. De uitwerking van eerst het Apeldoorn-advies, en later het aanleunen van de NGP tegen de TUA, is dan ook geweest dat wij geholpen zijn om kritischer met onze Kuyperiaanse erfenis om te gaan. Ja, we blijven als NGK-ers ons thuis voelen in deze wereld, maar we hebben beter leren begrijpen en ervaren dat de component van het vreemdelingschap niet gemist kan worden. We zetten met onze theologie nog altijd graag in bij de schepping, maar beseffen beter dan voorheen dat God in het kruis van Christus een streep kan halen door onze natuurlijke wijsheid en principes. Alleen dit al geeft de NGP reden om vandaag onze dankbaarheid uit te spreken voor wat we in Apeldoorn ontvangen hebben. Vanuit uw eigenheid hebt u ons geholpen om anders tegen onze oude, vertrouwde posities aan te kijken en ons theologische repertoire uit te breiden. En dan spreek ik nog niet eens over het Apeldoornse accent op het werk van de Heilige Geest, dat inmiddels twee generaties van onze predikanten hebben leren waarderen. Het zou te betreuren zijn, als ons vertrek naar Kampen zou betekenen dat wij deze verrijking op den duur zouden kwijt raken. Ongetwijfeld zal het, nu de GTU niet doorgaat, moeilijker zal zijn om het goede van de verschillende tradities te combineren. Toch geeft de langdurige scholing en vorming die ons verblijf in Apeldoorn met zich mee heeft gebracht, goede hoop dat we blijvend onze winst kunnen doen met de theologische impulsen die u ons gegeven hebt.

Vrolijk

Laat mij afsluiten met kort nog iets te zeggen over de vrolijkheid waarin de NGP haar weg heeft mogen gaan. Voor Barth is het vrolijke van de theologische wetenschap daarmee gegeven, dat God er vóór ons wil zijn, als Heer, als Vader, broeder en vriend. Hij komt dichtbij ons. Hij zegt JA tegen ons. God bedreigt en beknot ons niet in ons mens-zijn, maar maakt liefdevol ruimte voor ons. Hij jut ons niet op met de stok van de wet, maar roept onze liefde en dankbaarheid op met het evangelie. Hoe zou dan de theologie *niet* vrolijk kunnen zijn?¹⁷

¹⁵ In 1985 schreef hij in *Opbouw*: ‘Van mijn Christelijke Gereformeerde broeders en zusters vind ik dit altijd een van de opvallendste eigenschappen dat ze ‘Kuyper’ hebben gemist.’ Zie mijn artikel ‘“Het leven is meer zondag dan maandag”’. Over de plaats van de cultuur in de theologie van Henk de Jong’, in: Jan Bouma, Freddy Gerkema en Jan Mudde (red.), *Verrassend vertrouwd. Een halve eeuw verkondiging en theologie van Henk de Jong* (Franeker: Uitgeverij van Wijnen 2009), 248.

¹⁶ Ad van der Dussen, ‘Zondag’, 248.

¹⁷ Karl Barth, *Theologie*, 14,15.

Mensen hebben de NGK wel eens getypeerd als *vrolijk orthodox*. Dy typering lijkt mij ook op de NGP van toepassing. Dat wil niet zeggen dat de ernst ons ontbreekt, en dat de vreze des HEREN ons vreemd zou zijn. Maar wel dat we in ons overtuigd vasthouden aan het *orthodoxe* christelijke geloof, altijd weer blij onder de indruk komen van het lichtend aangezicht van onze God. Gedurende de laatste preekbespreking bracht een van de studenten dat nog met klem naar voren: zij weet zich geroepen om als predikant het evangelie te brengen, omdat God een God is bij Wie we ons in Christus volkomen veilig en gezien mogen weten. Met het oog gericht op déze God gaan wij vol vertrouwen de toekomst in. Het afscheid van Apeldoorn doet pijn. En bij de overgang naar Kampen ervaren we, hoezeer men ons daar ook met open armen ontvangt, op sommige punten verlies. Maar we willen aan mensen voorbijzien. Barth citeert aan het begin van zijn geschrift psalm 123:

Naar u sla ik mijn ogen op,
Naar u die in de hemel troont,
Zoals de ogen van een slaaf
De hand van zijn heer volgen.

Ja, zo willen we als NGP-ers op dit kruispunt van wegen nauwlettend de bewegingen van de hand van de Heer volgen, in vrolijke gerustheid. Barth eindigt zijn geschrift met het citeren van het Klein Gloria. Zo willen wij als NGP-ers in de lofprijzing van onze goede God onze sterkte vinden.

Ere zij de Vader en de Zoon, en de Heilige Geest,
als in den beginne, nu en immer,
en van eeuwigheid tot eeuwigheid.

Ad van der Dussen
Eindhoven, 12 juni 2018